

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดทางอาญาในชั้นสอบสวน¹

ชวนนท์ ไกรนรา²

เด็กและเยาวชนถือเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต หากเด็กหรือเยาวชนได้รับการปลูกฝังหรือการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีย่อมส่งผลให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง และมีการพัฒนาไปเรื่อย ๆ หากมีการพัฒนาไปในทิศทางที่ไม่ดีย่อมส่งผลให้ประเทศชาติประสบปัญหา หากต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาย่อมจะต้องได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม เด็กที่กระทำความผิดทางอาญาในทางวิชาการยังไม่ถือว่าเด็กเหล่านี้เป็นอาชญากร ความผิดที่เด็กกระทำนั้นแตกต่างกับที่ผู้ใหญ่กระทำทั้งในแง่ของเจตนาและการกระทำ เพราะเด็กย่อมมีความยังคึกคักน้อยกว่าผู้ใหญ่และควรได้รับการแก้ไขเสียแต่ในวัยเด็ก ดังนั้นรัฐจึงต้องสร้างหลักประกันเพื่อคุ้มครองสิทธิเด็กในกระบวนการยุติธรรมอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาเกี่ยวกับการสอบสวนเด็กและเยาวชนในฐานะเป็นผู้ต้องหา พบว่ามีหลักการบางประการที่ไม่สามารถใช้บังคับได้ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ที่ต้องการคุ้มครองสิทธิสวัสดิภาพและประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนที่เป็นผู้ต้องหาได้อย่างแท้จริง ดังต่อไปนี้ ปัญหาประการแรก ปัญหาความหมาย ความชัดเจนของคำว่า “ลักษณะหรือพฤติกรรมใดที่อาจเป็นภัยต่อบุคคลอื่นอย่างร้ายแรงหรือมีเหตุผลประการอื่น” ผลการศึกษาพบว่า ความไม่ชัดเจนในการให้ความหมายดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินการต่าง ๆ จากการก่ออาชญากรรมของเด็กและเยาวชนเป็นไปได้ยาก ส่งผลกระทบต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เด็กและเยาวชนทำผิดหรือคนอื่น ๆ เอาเปรียบอย่าง จึงควรหาหนทางใดหรือมาตรการใดที่เหมาะสมในการดำเนินการกับเด็กและเยาวชนที่ก่ออาชญากรรมที่ร้ายแรง ดังนั้นการลงโทษเด็กและเยาวชน จึงควรมีมาตรการที่เหมาะสมในการดำเนินการกับเด็กและเยาวชนที่ก่ออาชญากรรมร้ายแรงในส่วนที่เกี่ยวกับการลงโทษเด็กและเยาวชนควรกำหนดให้มีข้อควรพิจารณาดังนี้ การกำหนดกรอบการกระทำความผิดที่ถือว่าเป็นอาชญากรรมร้ายแรงหรือตัวอย่างการกระทำความผิดที่ถือว่าเป็นอาชญากรรมร้ายแรงให้ชัดเจนโดยพิจารณาถึงความหนักเบาหรือผลกระทบของการกระทำความผิดว่าได้ส่งผลเสียหายมากน้อยเพียงใด พิจารณาถึงตัวผู้กระทำความผิด การกำหนดกรอบการกระทำความผิดที่ถือว่าเป็นอาชญากรรมร้ายแรงให้ชัดเจนนี้จะช่วยให้การพิจารณาลงโทษหรือดำเนินการเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนที่ก่ออาชญากรรมร้ายแรงเป็นไปในทิศทางเดียวกัน การกำหนดกรอบอัตราโทษและลักษณะความผิดกำหนดว่าการกระทำใดที่มีอัตราโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต เมื่อกำหนดกรอบของโทษและอัตราโทษไว้อย่างชัดเจน ก็จะทำให้เกิดการปฏิบัติต่อ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่องปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดทางอาญาในชั้นสอบสวน โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตันศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ประเสริฐ ตันศิริ) รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตันศิริ และรองศาสตราจารย์ ดร.ปภาศรี บัวสวรรค์

² นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดที่มีโทษแบบเดียวกัน ได้รับโทษเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความเท่าเทียมและยุติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งนี้ในการกระทำความผิดอื่น ๆ ที่มีใช้คดีอุกฉกรรจ์หรือคดีที่มีพฤติการณ์ร้ายแรงได้รับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยให้นำทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative) มาประยุกต์ใช้โดยมุ่งให้เกิดการคุ้มครองสวัสดิภาพและอนาคตของเด็กหรือเยาวชน

ปัญหาประการที่สอง ปัญหาคุณสมบัติของที่ปรึกษากฎหมาย จากการศึกษาพบว่า ที่ปรึกษากฎหมายมีความสำคัญในการช่วยเหลือและให้คำปรึกษาทางกฎหมายตั้งแต่ที่เด็กหรือเยาวชนได้กระทำความผิดแล้ว ถูกจับกุมจนกระทั่งศาลพิจารณาและพิพากษาคดี ดังนั้นคุณสมบัติของที่ปรึกษากฎหมายจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ที่ปรึกษากฎหมายควรมีความรู้ความเข้าใจในตัวเด็กที่กระทำความผิด มีความรู้และความเข้าใจในลักษณะการกระทำความผิด ที่มาของการกระทำความผิดของเด็ก ภาวะจิตใจของเด็กว่าเป็นเช่นไร สามารถเข้าใจเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดได้เบื้องต้น มีวิธีการที่สามารถพูดคุยกับเด็กหรือเยาวชนให้เด็กหรือเยาวชนไว้วางใจ ยอมเล่าถึงสาเหตุการกระทำความผิดหรือเล่าเรื่องส่วนตัว หรือยอมพูดความจริง และที่ปรึกษากฎหมายควรทำงานในหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ เสมือนเป็นที่ปรึกษาให้กับคนในครอบครัวหรือบุตรหลานของตนเอง เก็บรักษาความลับของเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด ในปัจจุบันมีการขึ้นทะเบียนที่ปรึกษากฎหมายในศาลเยาวชนและครอบครัวเท่านั้น แต่ในชั้นสอบสวนไม่มีระบบการจัดหาที่ปรึกษากฎหมายที่จะเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในขั้นตอนการแจ้งข้อกล่าวหาและการสอบปากคำ ยังไม่มีการอำนวยความสะดวกและมีอุปสรรคในการจัดหาที่ปรึกษากฎหมายเข้าร่วมในการแจ้งข้อกล่าวหาและสอบปากคำ มีข้อจำกัดในการบังคับใช้กฎหมายที่ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการที่ปรึกษากฎหมายในชั้นสอบสวน ประกอบกับมีข้อขัดข้องในการประสานบัญชีรายชื่อที่ปรึกษากฎหมายจากศาลเยาวชนและครอบครัว ทำให้พนักงานสอบสวนไม่มีบัญชีรายชื่อที่ปรึกษากฎหมายที่จะเรียกเข้าร่วมปฏิบัติหน้าที่ในชั้นสอบสวนได้อย่างสมบูรณ์ จะเห็นความไม่ชัดเจนในอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานผู้ที่จะเข้ามาควบคุมดูแลและกำกับทนายความหรือที่ปรึกษากฎหมาย และประสบปัญหาการขาดแคลนที่ปรึกษากฎหมายที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วย นอกจากนี้พนักงานสอบสวนมีอุปสรรคในการจัดหาที่ปรึกษากฎหมายในการเข้าร่วมสอบปากคำ

ปัญหาประการที่สามคือ ปัญหาผลการไม่แต่งตั้งที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือเยาวชน จากการศึกษาจะเห็นว่าตามมาตรา 75 วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 กฎหมายกำหนดให้มีที่ปรึกษากฎหมายร่วมอยู่ด้วยกับเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดในทุกขั้นตอนจนถึงชั้นการพิจารณาคดี ที่ปรึกษากฎหมายที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นจึงมีบทบาทในการช่วยเหลือให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่เด็กหรือเยาวชนเพื่อให้เด็กหรือเยาวชนได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมมากที่สุด และป้องกันเจ้าหน้าที่กระทำการอันรุนแรงแก่เด็กหรือเยาวชน อันเป็นการคุ้มครองสิทธิเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เด็กหรือเยาวชนทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสถานะทางสังคม แต่ไม่ได้มีการบัญญัติไว้ให้ชัดเจนว่าเป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดหาที่ปรึกษากฎหมายให้แก่เด็กหรือเยาวชน รวมทั้งไม่มีการบัญญัติให้เด็กหรือเยาวชนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดอาญาจะต้องได้รับการสอบถามหรือแจ้งสิทธิในการได้รับการจัดหาที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือเยาวชนให้จากรัฐ และ

ปัญหาเกี่ยวกับความรู้ความสามารถของที่ปรึกษากฎหมายและโอกาสในการปฏิบัติหน้าที่ของที่ปรึกษา
กฎหมายของเด็กหรือเยาวชนถูกจำกัดด้วยหลายปัจจัยก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานของที่ปรึกษา
กฎหมาย ดังนั้นควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและ
ครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 75 วรรคสองว่า “หากพนักงานสอบสวนไม่จัดหาที่ปรึกษากฎหมายให้เด็กหรือ
เยาวชนในชั้นสอบสวน จะมีผลให้การสอบสวนนั้นเสียไป โจทก์ไม่มีอำนาจฟ้อง เว้นแต่เป็นกรณีที่เด็กและ
เยาวชนไม่ต้องการที่ปรึกษากฎหมาย” เพื่อเป็นไปตามหลักมุ่งคุ้มครองสิทธิของเด็กและเยาวชนได้อย่างมี
ประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นไปตามหลักเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้นมาดังกล่าว

ปัญหาประการที่สี่ คือปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมตัวเด็กและเยาวชนจากการศึกษาพบว่า ปัญหา
เกี่ยวกับการควบคุมตัวเด็กและเยาวชน เมื่อพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดี
เยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิเด็กหรือเยาวชนให้ได้รับการคุ้มครองให้มี
สวัสดิภาพ โดยมุ่งเน้นในการแก้ไขฟื้นฟูเพื่อให้เป็นอนาคตของชาติต่อไป แต่ตามมาตรา 78 วรรคสอง วรรค
สาม จะเห็นได้ว่าหากเด็กหรือเยาวชนถูกควบคุมตัวอยู่ในสถานพินิจ การขอคัดฟ้องทำให้เด็กหรือเยาวชน
ต้องถูกควบคุมตัวที่ยาวนานขึ้น เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของเด็ก และการที่เด็กหรือเยาวชนถูกควบคุมตัว
ระหว่างยื่นฟ้องดังกล่าว ผิดไปจากเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณา
คดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เนื่องจากต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเด็กคือผู้บริสุทธิ์ ไม่ควรได้รับโทษ
จนกว่าได้รับการพิสูจน์ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นได้กระทำความผิดจริง หากได้พิสูจน์ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นกระทำ
ผิดจริง ก็ควรได้รับการฟ้องที่รวดเร็ว เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่เด็กหรือเยาวชนด้วย มาตราดังกล่าวควรมี
การแก้ไขให้ตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว และเป็นไปตามหลักสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน
ด้วย

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดทางอาญาในชั้นสอบสวน
ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

จากปัญหาความไม่ชัดเจนของลักษณะหรือพฤติกรรมใดที่อาจเป็นภัยต่อบุคคลอื่นอย่างร้ายแรงหรือ
มีเหตุผลประการอื่น นอกจากขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของศาลแล้วได้เสนอให้ศาลเยาวชนและครอบครัวควร
กำหนดกรอบอัตราโทษอย่างชัดเจนว่าการกระทำใดที่เป็นภัยอันตรายต่อบุคคลอื่นอย่างร้ายแรง
นอกเหนือจากนั้นศาลเยาวชนและครอบครัวควรมีแนวทางในการดำเนินการนอกจากจะยึดหลักการและ
แนวความคิดทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูมาประยุกต์ใช้ ควรมีความยืดหยุ่นให้สามารถช่วยเหลือเด็ก
และเยาวชน การเปลี่ยนโทษจำคุกหรือกักกันเป็นการส่งตัวไปควบคุมฝึกอบรมในสถานที่ที่กำหนดไว้ ศาล
เยาวชนและครอบครัวไม่สะดวกใจที่จะพิพากษาลงโทษจำคุกเด็กหรือเยาวชนที่ก่ออาชญากรรมร้ายแรงเสีย
ทีเดียวเพราะเป็นเรื่องที่ขัดต่อหลักปรัชญาการดำเนินคดีของศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลเยาวชนและ
ครอบครัวก็อาจหาทางออกได้ในเบื้องต้นโดยการโอนคดีที่เด็กหรือเยาวชนก่ออาชญากรรมร้ายแรงนั้นไปยัง
ศาลที่มีอำนาจพิจารณาและพิพากษาคดีสำหรับผู้ใหญ่ได้

ปัญหาคุณสมบัติของที่ปรึกษากฎหมาย เสนอให้กำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับการพิจารณาคดีมรรยาทของที่ปรึกษากฎหมาย แก้ไขมาตรา 121 เพิ่มเติมการกำหนดประสบการณ์การว่าความคดีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน การกล่าวหาเพื่อเข้าสู่กระบวนการการส่งลงโทษหรือดำเนินการกับที่ปรึกษากฎหมายที่ถูกกล่าวหา รวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้มีการโต้แย้งการปฏิบัติหน้าที่ของที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือเยาวชน เพื่อเป็นหลักในการแสวงหาความยุติธรรม จะส่งผลให้การปฏิบัติหน้าที่ของที่ปรึกษากฎหมายเป็นไปอย่างสุจริตเที่ยงธรรมและเป็นไปอย่างเต็มที่ หากเกิดความเสียหายต่อประชาชนขึ้นจะต้องมีมาตรการบังคับเกี่ยวกับมรรยาทจรรยาบรรณของที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือเยาวชนที่เป็นขั้นตอนและมีความชัดเจนแน่นอน และเพิ่มเติมการพัฒนาความรู้ความสามารถและโอกาสในการปฏิบัติงานของที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือ เยาวชน การจัดการอบรมที่ปรึกษากฎหมาย ควรจัดให้มีการอบรมตามหัวข้อที่เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของที่ปรึกษากฎหมายตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 และโอกาสในการปฏิบัติงานของที่ปรึกษากฎหมาย

ปัญหาผลการไม่แต่งตั้งที่ปรึกษากฎหมายของเด็กหรือเยาวชน เสนอให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนเพื่อให้ทราบถึงสิทธิตามกฎหมายที่พึงได้รับ เพื่อประโยชน์ในอนาคต อีกทั้งควรแก้ไขมาตรา 123 การที่ที่ปรึกษากฎหมายได้รับคำป่วยการตามระเบียบ ควรมีการปรับแก้เพื่อสนับสนุนให้ตระหนักถึงความสำคัญของที่ปรึกษากฎหมายของเด็กและเยาวชน และเพิ่มเติมโดยการยึดตามหลักวิธีพิจารณาความอาญา โดยกำหนดให้จำเป็นต้องมีการแต่งตั้งที่ปรึกษากฎหมายของเด็กและเยาวชนในการสอบสวน หรือการแต่งตั้งบุคคลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่แทนที่ปรึกษากฎหมายในกรณีจำเป็นต่างๆ ซึ่งหากไม่มีการดำเนินการดังกล่าวควรกำหนดให้การสอบสวนเสียไป กรณีพนักงานสอบสวนนำตัวเด็กไปให้ศาลเพื่อตรวจสอบการจับกุมเสนอให้ควรแก้ไขพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 72 ว่า “ในกรณีที่พนักงานสอบสวนได้รับตัวเด็กหรือเยาวชนซึ่งถูกจับ ให้พนักงานสอบสวนนำตัวเด็กหรือเยาวชน และเจ้าพนักงานผู้ทำการจับกุมเด็กหรือเยาวชนไปศาลเพื่อตรวจสอบการจับกุมทันที ภายในเวลาสี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่เด็กหรือเยาวชนไปถึงที่ทำการของพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบ แต่มิให้นับเวลาเดินทางตามปกติที่นำตัวเด็กหรือเยาวชนผู้ถูกจับจากที่ทำการของพนักงานสอบสวนมาศาลเข้าในกำหนดเวลาสี่สิบสี่ชั่วโมงนั้นด้วย” การผิดฟ้อง หากเด็กหรือเยาวชนถูกควบคุมตัวอยู่ในสถานพินิจ การขอผิดฟ้องทำให้เด็กหรือเยาวชนต้องถูกควบคุมตัวที่ยาวนานขึ้น เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของเด็ก ควรแก้ไขตามมาตรา 78 วรรคท้าย ควรปล่อยตัวเด็กชั่วคราวระหว่างผิดฟ้องทุกกรณี เว้นแต่คดีอุกฉกรรจ์ หรือที่ศาลมีความเห็นว่าเป็นพฤติกรรมร้ายแรง หรือพิจารณาว่าเด็กไม่มีผู้ปกครอง ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ถือได้ว่าการที่เด็กอยู่ในการควบคุมของศาลยุติธรรมปลอดภัยกับเด็กมากกว่า และลดโอกาสในการกระทำผิดซ้ำ และเพิ่มเติมตามมาตรา 78 วรรค 3 ให้มีที่ปรึกษากฎหมายสามารถสอบถามเหตุความจำเป็นในการผิดฟ้องได้เพื่อรักษาสิทธิของเด็กและเยาวชนในทุกกรณีที่มีการขอผิดฟ้อง

นอกจากการใช้ข้อกฎหมายมาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกและเยาวชนที่ก่ออาชญากรรม รวมถึงการแสวงหามาตรการต่างๆ ในการดำเนินการเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่ก่ออาชญากรรมร้ายแรงดังที่กล่าวมาทั้งหมด คงยากที่จะดำเนินการให้เป็นผลในทางปฏิบัติได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนนั้นนับได้ว่าเป็นกลไกเริ่มต้นและสำคัญที่สุดที่จะต้องคอยดูแลเอาใจใส่อบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนให้เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ ไม่ให้สร้างความเดือดร้อนหรือเป็นภาระแก่สังคมส่วนรวมการลงโทษเด็กและเยาวชนที่ก่ออาชญากรรม เป็นเพียง การแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและเป็นเพียงมาตรการหนึ่งที่มุ่งหวังจะช่วยให้เด็กหรือเยาวชนกลับตนเป็นพลเมืองดี และกลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยกันพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

จิตติ ดิงศักทีย์. กฎหมายอาญา ภาค 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2536.

สุชาติ แนวประเสริฐ. “สิทธิการมีที่ปรึกษาในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะกรณีการตั้งที่ปรึกษากฎหมายในคดีเยาวชนและครอบครัว.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2552.

อঞ্জรียา ชูตินันท์. รายงานผลการวิจัย เรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยวิธีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชนเพื่อหันเหคดีเด็กและเยาวชน โดยไม่ต้องขึ้นสู่ศาลเยาวชนและครอบครัว. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2551.